

Πολιτισμικές αξίες και αιτιακές αποδόσεις τσιγγάνων μητέρων για την ανάπτυξη των παιδιών τους σε δύο οικισμούς της Κομοτηνής

Ευθυμία Β. Πεντέρη¹⁵

Κωνσταντίνος Γ Πετρογιάννης¹⁶

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκαν οι πολιτισμικές αξίες 18 τσιγγάνων μητέρων από δύο οικισμούς της Κομοτηνής με αναφορά στην κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού ηλικίας 6 ετών. Επιπλέον καταγράφηκε ο τρόπος που ερμηνεύουν τα επιθυμητά και μη χαρακτηριστικά του παιδιού σε σχέση με τους δύο αυτούς τομείς της ανάπτυξής του. Ο στόχος ήταν να αναδειχθούν οι ατομοκεντρικές και συλλογικοκεντρικές αξίες των μητέρων και ο προσανατολισμός τους σε εξωτερικές και εσωτερικές αποδόσεις για την αιτιολόγηση της συμπεριφοράς των παιδιών. Οι ποιοτικές και ποσοτικές αναλύσεις των δεδομένων από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις με τις τσιγγάνες μητέρες ανέδειξαν, όπως αναμένονταν, ένα συνδυασμό ατομοκεντρικών και συλλογικοκεντρικών ιδεών, με επικράτηση των δεύτερων, για την ανάπτυξη του παιδιού και ένα προβάδισμα των εξωτερικών αποδόσεων στις αναφορές τους. Ωστόσο, η επίδραση των διαφορετικών συνθηκών διαβίωσης στους δύο οικισμούς φάνηκε να επηρεάζει τις απόψεις των μητέρων κατά τη συγκριτική θεώρησή τους και ανέδειξε ενδιαφέροντα στοιχεία για τις μεταξύ τους συσχετίσεις.

Λέξεις κλειδιά: τσιγγάνες μητέρες, γονικές πεποιθήσεις, πολιτισμικά σχήματα, αιτιακές αποδόσεις

Abstract

The present study examined Roma mothers' cultural values in two gypsy communities in Komotini, Greece, with regard to the six year old child's social and cognitive development. The way they interpret the child's development as it is delineated in their causal attributions for the desirable and undesirable child characteristics was also recorded. More specifically, the study focused on mothers' orientation to individualistic and collectivistic values and their use of external and internal attributions to interpret the child's behavior. Qualitative and quantitative analyses of the semi-structured interviews data showed, as expected, a combination of individualistic and collectivistic ideas and the prevalence of the external attributions in mothers' reports. However, the different life conditions in the two communities seemed to influence Roma mothers' values and causal attributions when they were comparatively analyzed.

Key words: Roma mothers, parental belief systems, cultural models, causal attributions

Η μελέτη των ιδεών των γονιών για ζητήματα που αφορούν τη γονικότητα και την ανάπτυξη του παιδιού βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της ψυχολογικής έρευνας τα τελευταία χρόνια, καθώς συνδέεται με την ανάδειξη του καθοριστικού ρόλου του οικοπολιτισμικού πλαισίου στην ανθρώπινη ανάπτυξη. Υπό αυτό το πρίσμα η αναπτυξιακή διαδικασία γίνεται κατανοητή μέσα από το πλέγμα οικονομικών, πολιτισμικών, κοινωνικών και ιστορικών παραγόντων, διερευνώντας και ερμηνεύοντας την πολυπλοκότητα των συνδέσεων μεταξύ των αναπτυξιακών διεργασιών και της ανθρώπινης εμπειρίας (Hill, 2006. Πετρογιάννης, 2003).

Οι γονείς είναι αυτοί που διαμορφώνουν και οργανώνουν το πλαίσιο της εμπειρίας που παρέχεται στα παιδιά, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, η οποία θεωρείται το πρωταρχικό ερέθισμα για την ανάπτυξη, με άμεσο και έμμεσο τρόπο· άμεσα, μέσα από το σύστημα των πεποιθήσεων και των συμπεριφορών τους προς αυτά και έμμεσα,

¹⁵ Νηπιαγωγός, Υποψήφια Διδάκτορ, Τ.Ε.Ε.Π.Η. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

¹⁶ Αναπληρωτής Καθηγητής, Τ.Ε.Ε.Π.Η. του Δ.Π.Θ

αναπτύσσοντας σχέσεις μεταξύ τους αλλά και με άλλα πρόσωπα στην τοπική και την ευρύτερη κοινότητα. Οι γονικές πεποιθήσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της γονικής συμπεριφοράς καθώς επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των παιδιών και αλληλεπιδρούν με αυτά. Αναφέρεται μάλιστα ότι οι προϋπάρχουσες πεποιθήσεις των γονιών κι όχι η πραγματική συμπεριφορά των παιδιών τους υπερισχύουν στη διαμόρφωση των αντιλήψεων που έχουν οι γονείς για αυτά και κατ' επέκταση στην επιλογή συγκεκριμένων πρακτικών ανατροφής (Bornstein & Cote, 2004. Rubin et al., 1999). Η άμεση επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη του παιδιού μέσα από τη σφαίρα των ιδεών/πεποιθήσεων των γονιών, δεν μπορεί να ιδωθεί έξω από το ευρύτερο πλαίσιο των κοινωνικών συστημάτων στο οποίο εντάσσεται λειτουργικά η οικογένεια, καθώς η αλληλεπίδραση με τα κοινωνικά αυτά συστήματα παρέχει σημαντικές ευκαιρίες αλλά και περιορισμούς για τη διαμόρφωση αυτών των ιδεών.

Οι γονικές πεποιθήσεις, οι οποίες σε τελική ανάλυση αντανακλούν στοιχεία του πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται κάθε οικογένεια, περιγράφονται ως ένα σύνθετο, δυναμικό σύστημα κοινών συμβολικών προτύπων ή σεναρίων δράσης τα οποία δομούνται μέσα από την καθημερινή κοινωνική αλληλεπίδραση και βοηθούν τα άτομα να δημιουργήσουν κοινά νοήματα και να οργανώσουν την εμπειρία τους (Edwards et al., 2006). Οι Harkness και Super (1996, σ. 2) περιγράφουν τις πολιτισμικές αυτές αντιλήψεις των γονιών ως ένα σύστημα «αμοιβαία υποστηρικτικών πεποιθήσεων», οργανωμένες σε ευρύτερες κατηγορίες, τις οποίες προσδιορίζουν με τον όρο *συστήματα γονικών πολιτισμικών πεποιθήσεων* ή *γονικές εθνοθεωρίες*.

Οι *γονικές εθνοθεωρίες* παίρνουν μορφή μέσα από το οργανωτικό πλαίσιο που παρέχουν τα *πολιτισμικά σενάρια* ή *πολιτισμικά σχήματα*, τα οποία χρησιμοποιούν τα άτομα για την ερμηνεία των κοινωνικών καταστάσεων και κατά κάποιο τρόπο είναι κοινά μεταξύ των μελών μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής κοινότητας (Suizzo et al., 2006). Αυτά δε τα *πολιτισμικά σενάρια* αποτελούν εννοιολογικά δομήματα τα οποία καθοδηγούν την αντίληψη που έχει το άτομο για τον εαυτό του και τους άλλους και το επίπεδο αλληλεξάρτησης που αναγνωρίζει στις σχέσεις του με τα άλλα άτομα της ομάδας στην οποία ανήκει, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στη φύση της ατομικής εμπειρίας (Markus & Kitayama, 1991). Επίσης, διακρίνονται, ανάλογα με τον προσανατολισμό τους, σε *ατομοκεντρικά* (η έμφαση δίδεται σε αξίες που αφορούν την ατομικότητα και την ανεξαρτησία) και *συλλογικοκεντρικά* (με έμφαση σε αξίες που προβάλλουν τη συλλογικότητα και την αλληλεξάρτηση) (Tamis-LeMonda et al., 2007). Ο τρόπος που αυτές οι αξίες για την ανατροφή και την ανάπτυξη του παιδιού εντός της κάθε οικογένειας αντικατοπτρίζουν ευρύτερες «πολιτισμικές ιδεολογίες» όπως περιγράφονται μέσα από το σχήμα του «ατομοκεντρισμού» και του «συλλογικοκεντρισμού» (Greenfield et al., 2003), αποτελεί βασικό ερώτημα αρκετών διαπολιτισμικών ερευνών και εντάσσεται στο πεδίο του ενδιαφέροντος του σύγχρονου κλάδου της αναπτυξιακής πολιτισμικής ψυχολογίας.

Τα αποτελέσματα πρόσφατων μελετών που διερευνούν την επίδραση των πολιτισμικών αξιών στα αναπτυξιακά μονοπάτια που ακολουθούν πληθυσμοί με διαφορετικό κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο αλλά και μεταξύ οικογενειών με την ίδια πολιτισμική/εθνοτική προέλευση έχουν αμφισβητήσει την άποψη για το διχτομικό χαρακτήρα των πολιτισμικών σχημάτων του «ατομοκεντρισμού» και του «συλλογικοκεντρισμού» (Raeff, 2000). Υποστηρίζεται μάλιστα ότι τα άτομα στη διάρκεια της ζωής τους έρχονται σε επαφή με ποικίλες πολιτισμικές αξίες και διαφορετικά πρότυπα τα οποία αξιοποιούν αναλόγως και κατάλληλα σε διάφορες καταστάσεις και συνθήκες (Edwards et al., 2006. Greenfield et al., 2003). Έτσι, ενώ αξίες και από τα δύο πολιτισμικά σχήματα φαίνεται να συνυπάρχουν στα πολιτισμικά σενάρια των ατόμων και των ομάδων είναι πιθανό να υφίσταται ένας κυρίαρχος προσανατολισμός ή τάση προς τις ατομοκεντρικές ή τις συλλογικοκεντρικές ιδέες, όπως ορίζουν τα κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα εντός της συγκεκριμένης κάθε φορά κοινωνικο-πολιτισμικής ομάδας. Μάλιστα, η Tamis-LeMonda και οι συνεργάτες της (2008) κατέληξαν σε μία συγκεκριμένη τυπολογία σύνδεσης των πολιτισμικών σχημάτων προτείνοντας ότι οι αξίες και οι αναπτυξιακοί στόχοι που συνδέονται με αυτά συνυπάρχουν σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο ακολουθώντας τρία πρότυπα:

το *συγκρουσιακό* (conflicting), το *συμπληρωματικό* (additive) ή/και το *λειτουργικά εξαρτώμενο* (functionally dependent).

Διάφοροι παράγοντες φαίνεται ότι επιδρούν στη διαμόρφωση αυτών των προτύπων, πέρα από τις περιστασιακές συνθήκες, αποτελώντας δείκτες για την πρόβλεψη της κυρίαρχης τάσης ως προς τον προσανατολισμό των αξιών διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Σημαντική θέση μεταξύ αυτών φαίνεται να έχει το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, το οποίο παρουσιάζει μια αρνητική συσχέτιση με αξίες που προωθούν τη συμμόρφωση, ενώ θετική με αξίες που προβάλλουν τον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου (Pinderhughes et al., 2000). Το οικιστικό περιβάλλον και η ηλικία, επίσης, έχει βρεθεί να συσχετίζονται με τις αξίες που υιοθετούν τα άτομα. Πιο συγκεκριμένα, το αστικό περιβάλλον και η μικρότερη ηλικία των ατόμων έχει βρεθεί ότι συνδέονται με το ατομοκεντρικό πολιτισμικό σχήμα (Keller et al., 2005). Επιπλέον, η έρευνα σε εθνοτικές ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε διαδικασία επιπολιτισμού έχει δείξει ότι σταδιακά αρχίζουν να διαφοροποιούνται από τον αξιακό προσανατολισμό του πολιτισμικού συστήματος της κυρίαρχης πληθυσμιακά ομάδας της χώρας προέλευσής τους και υιοθετούν στοιχεία από εκείνες τις ομάδες με τις οποίες αλληλεπιδρούν στο ίδιο οικολογικό πλαίσιο (Bornstein & Cote, 2004). Η αλληλεπίδραση των γονιών με τα παιδιά τους είναι ένας καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των πεποιθήσεών τους για την ανάπτυξη των παιδιών. Τα χαρακτηριστικά του παιδιού, όπως η ιδιοσυγκρασία, το φύλο και η ηλικία φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ποικιλομορφία των γονικών πεποιθήσεων και αξιών (Rubin et al., 1999).

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι απόψεις των γονιών για τα χαρακτηριστικά των παιδιών τους και τις επιθυμητές ή μη συμπεριφορές από την πλευρά των παιδιών, αποτελούν εκφράσεις των γενικότερων πολιτισμικών σεναρίων τα οποία είναι κοινά, αν και συνήθως υπόρρητα, στα πλαίσια της κοινότητας (Leyendecker et al., 2002). Επιπλέον, η Harkness και οι συνεργάτες της (2006), αναφέρονται στην αξιοποίηση των ελεύθερων περιγραφών των γονιών για τα παιδιά τους ως εργαλείο στην προσπάθεια προσέγγισης των αντιλήψεων των γονιών για αυτά, στη βάση των σύγχρονων ψυχολογισσολογικών ερευνών για τα προσωπικά χαρακτηριστικά και λειτουργώντας σύμφωνα με την υπόθεση ότι: α) ο βαθμός εμφάνισης ενός χαρακτηριστικού στη γλώσσα, αντιστοιχεί στη γενικότερη σημασία που αποδίδεται σε αυτό το χαρακτηριστικό, β) οι λέξεις για τα σημαντικά φαινοτυπικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται και διατηρούνται από τη συχνή τους χρήση και γ) οι περιγραφές σε προτάσεις και φράσεις σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται με τη χρήση μιας μόνο λέξης επιτρέποντας ωστόσο να διερευνηθούν και να κατανοηθούν τα πιο σύνθετα και βαθύτερα νοήματα, τα οποία συχνά υπονοούνται και αποκαλύπτουν τον πλούτο των πολιτισμικών αξιών των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Η συστηματική ανάλυση των περιγραφικών όρων επιτρέπει την αποσαφήνιση των *-ημικών* και των *-ητικών* ζητημάτων τα οποία προκύπτουν από τα συμπαραδηλούμενα των όρων που χρησιμοποιούνται (Harkness et al., 2000).

Αυτές οι απόψεις των γονιών για τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές των παιδιών τους συνοδεύονται από μία σειρά αξιολογικών κρίσεων στη βάση των αξιών της συγκεκριμένης κάθε φορά κοινωνικο-πολιτισμικής ομάδας στην οποία ανήκουν και οι οποίες καθορίζουν το τι θεωρείται σημαντικό και επιθυμητό για κάθε αναπτυξιακή περίοδο. Εδώ ο όρος «αιτιακές αποδόσεις» των γονέων χρησιμοποιείται για την περιγραφή της διαδικασίας ερμηνείας και αιτιολόγησης της συμπεριφοράς των παιδιών τους, η οποία φαίνεται να επηρεάζει τη συναισθηματική ανταπόκριση των γονιών και την επιλογή συγκεκριμένων πρακτικών για τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των παιδιών τους (Senich, 2006). Διακρίνονται σε *εσωτερικές* και *εξωτερικές αποδόσεις* (Park & Cheah, 2005). Οι *εσωτερικές* αποδόσεις σχετίζονται με την αντίληψη ότι η συμπεριφορά του παιδιού καθορίζεται από ιδιοσυγκρασιακές, σκόπιμες και σταθερές δυνάμεις στο παιδί. Ως παράγοντες που καθορίζουν αυτές τις δυνάμεις αναφέρονται η ηλικία του παιδιού, το φύλο, η προσωπικότητα του. Από την άλλη πλευρά, οι *εξωτερικές* αποδόσεις αναδεικνύουν τον κυρίαρχο ρόλο των περιστασιακών και περιβαλλοντικών επιδράσεων στη συμπεριφορά του παιδιού. Τέτοιες επιδράσεις είναι οι συνθήκες διαβίωσης, η γειτονιά, η επίσημη εκπαίδευση, οι πρακτικές ανατροφής από τους γονείς, οι εμπειρίες και οι συναναστροφές των παιδιών με συνομηλίκους ή άλλους ενήλικες.

Αν και στην περιορισμένη σχετική βιβλιογραφία οι αιτιακές αποδόσεις των γονέων φαίνεται να συνδέονται με τα πολιτισμικά τους σχήματα, δεν εντοπίστηκαν έρευνες που να περιλαμβάνουν στο σχεδιασμό τους και τις δύο αυτές διαστάσεις των γονικών πεποιθήσεων. Η σύνδεση γίνεται με έμμεσες αναφορές, σε ερμηνευτικό επίπεδο και κυρίως μέσα από τη συσχέτιση των αιτιακών αποδόσεων των γονιών με τις πρακτικές ανατροφής που εφαρμόζουν (Park & Cheah, 2005). Γενικότερα φαίνεται ότι η αιτιολόγηση των επιθυμητών χαρακτηριστικών των παιδιών και της θετικής συμπεριφοράς στη βάση *εσωτερικών αποδόσεων*, ενώ των αρνητικών και ανεπιθύμητων στη βάση *εξωτερικών αποδόσεων*, αναδεικνύει μία αισιόδοξη αναπτυξιακά θέση για το παιδί και συνδέεται με την υιοθέτηση περισσότερο δημοκρατικών και υποστηρικτικών πρακτικών διαπαιδαγώγησης (Natale, 2007), οι οποίες έχει βρεθεί ότι εφαρμόζονται κυρίως από τους γονείς των οποίων το αξιακό σύστημα στρέφεται περισσότερο σε ατομοκεντρικές ιδέες (Rudy & Grusec, 2001).

Σε κάθε περίπτωση η μελέτη διαφόρων διαστάσεων των γονικών πεποιθήσεων θεωρείται χρήσιμη και αναγκαία στην προσπάθεια αντίχενωσης και κατανόησης των πολιτισμικών προτύπων που συνδέονται με την ανάπτυξη των παιδιών στα διάφορα οικοπολιτισμικά περιβάλλοντα. Στην περίπτωση μάλιστα των μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού και των ατόμων/οικογενειών χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, η μελέτη διαφόρων διαστάσεων των γονικών πεποιθήσεων αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς διευκολύνει την κατανόηση και ερμηνεία α) του περιεχομένου και τους νοήματος που έχει για αυτούς τους πληθυσμούς η ανάπτυξη του ατόμου και β) των στρατηγικών που θεωρούνται αποτελεσματικές για την εξασφάλιση της ευημερίας του αναπτυσσόμενου ατόμου, σύμφωνα με τον ιδιαίτερο αξιακό τους κώδικα.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η εστίαση του ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας στον τσιγγάνικο πληθυσμό ως μια συλλογικότητα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε ότι αφορά τη γλώσσα, την πολιτισμική και θρησκευτική τους ταυτότητα και τη δομή του κοινωνικού και αξιακού της συστήματος, η οποία δεν έχει μελετηθεί επαρκώς από το πεδίο της ψυχολογίας (Πετρογιάννης, 2007). Η διερεύνηση των πεποιθήσεων των τσιγγάνων μητέρων, κρίνεται σημαντική στην προσπάθεια ενδυνάμωσης των παιδιών αλλά και όσων εμπλέκονται στην ανατροφή και την εκπαίδευσή τους για να αντιμετωπιστούν οι περιορισμοί που προβάλλει το ίδιο το κοινωνικό περιβάλλον στην ομαλή προσαρμογή των παιδιών στο σχολικό αλλά και το ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Ο προσανατολισμός του αξιακού συστήματος των ρομά σε συλλογικοκεντρικές αξίες φαίνεται να αποτελεί μία ακόμη διάσταση, μεταξύ άλλων ισχυρών κοινωνικο-πολιτισμικών παραγόντων, για τα χαμηλά ποσοστά φοίτησης και τη σχολική διαρροή που παρουσιάζουν τα παιδιά των τσιγγάνων (Νόβα-Καλτσούνη, 2000. Τρουμπέτα, 2001). Ιδιαίτερα, για τα παιδιά που έρχονται σε πρώτη επαφή με την επίσημη εκπαίδευση ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος θεωρείται κομβικός στην προσπάθεια των παιδιών να ανταποκριθούν στις αυξημένες γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές προκλήσεις που συνεπάγεται για τα παιδιά αυτή η μετάβαση στο σχολικό περιβάλλον (Sy, 2006).

Στόχος και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να ανιχνευθούν τα πολιτισμικά σχήματα και οι αιτιακές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων μέσω της διερεύνησης των πεποιθήσεων τους για τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές, επιθυμητές και μη, των παιδιών τους ηλικίας 6 ετών αναφορικά με ζητήματα του κοινωνικού και γνωστικού τομέα ανάπτυξης, καθώς και της ερμηνείας και της αξιολόγησης αυτής της συμπεριφοράς. Η μελέτη διενεργήθηκε στους οικισμούς Αλάν Κουγιού και Ανάχωμα της Κομοτηνής. Οι οικισμοί αυτοί επιλέχθηκαν με βάση τα ακόλουθα κριτήρια: α) εντάσσονται εντός του οικιστικού ιστού γεγονός που σηματοδοτεί περισσότερες δυνατότητες αλληλεπίδρασης με την κυρίαρχη ομάδα, β) οι κάτοικοι και στους δύο οικισμούς αυτοπροσδιορίζονται ως ρομά και διατηρούν τη γλώσσα και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της ομάδας προέλευσης τους και γ) εντοπίζονται διαφορές μεταξύ τους σε ότι αφορά το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και τη μειονοτική θέση. Οι διαφορές που εντοπίζονται στο σύνολο των κατοίκων των δύο οικισμών ως προς τις συνθήκες διαβίωσής τους, επιτρέπουν συγκρίσεις των δεδομένων που

προκύπτουν από τις συνεντεύξεις των μητέρων με βάση το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα, οι οικογένειες στον οικισμό του Αλάν Κουγιού θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «μη προνομιούχες» καθώς οι περισσότερες ζουν σε συνθήκες οικονομικής εξαθλίωσης, ενώ οι οικογένειες στον οικισμό του Αναχώματος ως «προνομιούχες», με βάση τους καλύτερους όρους διαβίωσης.

Τα βασικά ερωτήματα που απασχόλησαν την έρευνα ήταν τα εξής:

1. Σε ποιες αξίες (ατομοκεντρικές-συλλογικοκεντρικές) προσανατολίζονται τα πολιτισμικά σενάρια των τσιγγάνων μητέρων και σε ποια χαρακτηριστικά του παιδιού, θετικά ή αρνητικά, δίνεται έμφαση;
2. Υπάρχουν διαφορές σε ότι αφορά τους δύο τομείς ανάπτυξης (κοινωνικός, γνωστικός) και το διαφορετικό επίπεδο των οικογενειών στους δύο οικισμούς (προνομιούχες και μη προνομιούχες οικογένειες);
3. Τι είδους αιτιακές αποδόσεις (εσωτερικές ή εξωτερικές) προβάλλουν οι τσιγγάνες μητέρες για να αιτιολογήσουν τα θετικά και τα αρνητικά χαρακτηριστικά των παιδιών τους;
4. Υπάρχουν διαφορές ως προς το διαφορετικό επίπεδο των οικογενειών στους δύο οικισμούς («προνομιούχες» και «μη προνομιούχες» οικογένειες) στην ερμηνεία που δίνουν οι τσιγγάνες μητέρες για την ανάπτυξη και συμπεριφορά των παιδιών τους σε ότι αφορά τους δύο τομείς ανάπτυξης;
5. Υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στα πολιτισμικά σχήματα και τις αιτιακές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων;

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 18 τσιγγάνες μητέρες, 9 αγοριών και 9 κοριτσιών ηλικίας 6 ετών, από τους οικισμούς Αλάν Κουγιού και Ανάχωμα της Κομοτηνής. Όλες οι οικογένειες εκτός από μία είχαν εγγράψει τα παιδιά τους στο κοντινότερο δημοτικό σχολείο. Οι οικογένειες παρουσίαζαν μόνιμη ή ημι-μόνιμη διαμονή στους συγκεκριμένους οικισμούς, με μέσο όρο διαμονής τα 13.4 έτη. Από το σύνολο των παιδιών που παρακολούθησαν το σχολείο, μόνο 2 δεν είχαν τακτική φοίτηση. Ο μέσος όρος των ηλικιών των μητέρων ήταν τα 29 έτη, ενώ το εύρος των ηλικιών τους κυμαίνονταν από 23 έως 42 έτη.

Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε μέρος σχεδίου ημι-δομημένης συνέντευξης το οποίο αναπτύχθηκε προκειμένου να μελετηθεί το σύστημα γονικών πεποιθήσεων τσιγγάνων μητέρων (Πεντέρη, 2008). Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε η ενότητα που αφορά τις απόψεις των μητέρων για τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά των παιδιών και τις συμπεριφορές τους, καθώς και τις απόψεις τους για τις πιθανές αιτίες που διαμορφώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Πιο συγκεκριμένα:

i. απόψεις για συγκεκριμένα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά (Harkness et al., 2006. Harkness, Super, & Van Tijen, 2000. Pinderhughes et al., 2000): Αρχικά ζητήθηκε από τις μητέρες να κάνουν μία ελεύθερη περιγραφή του παιδιού τους. Στη συνέχεια αναφέρθηκαν στην καθημερινότητα του παιδιού εστιάζοντας στα σημεία που οι ίδιες θεωρούν σημαντικά. Μέσω μιας σειράς ερωτήσεων οι μητέρες έδωσαν περιγραφές της εικόνας του «ιδανικού» παιδιού της ηλικίας των έξι ετών σε σχέση με την κοινωνική και γνωστική του επάρκεια αλλά και την αντίθετη εικόνα, δηλαδή τις ανεπιθύμητες ή αρνητικές συμπεριφορές ενός παιδιού αυτής της ηλικίας. Στη συνέχεια έκαναν το ίδιο αλλά με αναφορά στο δικό τους παιδί. Τέλος, τους ζητήθηκε να αναφέρουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που τους αρέσουν περισσότερο στο δικό τους παιδί, καθώς και σε αυτά που δεν τους αρέσουν καθόλου ή θα ήθελαν να αλλάξουν.

ii. «αιτιακές αποδόσεις»: Σε σχέση με τις δεξιότητες και συμπεριφορές που αναφέρθηκαν στις δύο παραπάνω κατηγορίες, ζητήθηκε από τις μητέρες να ερμηνεύσουν και να αιτιολογήσουν τη συμπεριφορά του παιδιού τους, είτε θετική/επιθυμητή, είτε αρνητική/ανεπιθύμητη.

Η διαδικασία

Οι συνεντεύξεις με τις τσιγγάνες μητέρες πραγματοποιήθηκαν στα σπίτια των οικογενειών ύστερα από συνεννόηση μαζί τους και αφού προηγήθηκε μια «αναγνωριστική» συνάντηση κατά την οποία ενημερώθηκαν για τους σκοπούς και τη διαδικασία της έρευνας και εξασφαλίστηκε η συγκατάθεσή τους για την καταγραφή της συνομιλίας με τη χρήση ψηφιακού μαγνητοφώνου. Η αρχική αυτή επαφή με τις οικογένειες είχε ένα επιπλέον στόχο, την εξοικείωση των μητέρων με τη συνεντεύκτρια (Ε.Π.) και τη δημιουργία ενός φιλικού κλίματος, αποσκοπώντας σε όσο το δυνατόν πιο αυθόρμητες και αυθεντικές απαντήσεις από τη μεριά τους. Προς αυτήν την κατεύθυνση εξυπηρέτησε η παρουσία μιας τσιγγάνας μητέρας κατά τη διεξαγωγή των περισσότερων συνεντεύξεων, η οποία αποτέλεσε τη διαμεσολαβήτρια στην επικοινωνία με τις μητέρες που είχαν αδυναμίες στη χρήση της ελληνικής γλώσσας, αλλά και μιας κοινωνικής λειτουργού η οποία εργαζόταν σε ειδικό πρόγραμμα στους τσιγγάνικους οικισμούς της περιοχής, σε κάποιες από τις συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν προκειμένου να αναλυθούν στη συνέχεια.

Ανάλυση

Η ανάλυση των στοιχείων από τις συνεντεύξεις των τσιγγάνων μητέρων πραγματοποιήθηκε εφαρμόζοντας έναν συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων (Dawson et al., 2006). Οι συνεντεύξεις (μονάδες δειγματοληψίας) αναλύθηκαν με βάση τη σημασία-θέμα της λέξης ή/και των ομάδων λέξεων-φράσεων (ενότητα ανάλυσης) ώστε να ενταχθούν οι απαντήσεις των μητέρων σε κατηγορίες, λαμβάνοντας υπόψη το κριτήριο του αμοιβαίου αποκλεισμού και υιοθετώντας την προσέγγιση του Mayring (2000). Για την ομαδοποίηση των απαντήσεων των μητέρων εστίασαμε στο θέμα στο οποίο αναφέρονται, εφαρμόζοντας ερμηνευτικές πρακτικές οι οποίες στοχεύουν στην αναζήτηση του νοήματος των ιδεών των μητέρων και επιδιώκοντας οι κατηγορίες που δημιουργούνται να είναι όσο το δυνατόν πιο κοντά στο υλικό. Για τις ανάγκες της ποσοτικής ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε η μέση συχνότητα των δηλώσεων των μητέρων που βρέθηκαν να συγκροτούν τις διάφορες θεματικές κατηγορίες.

Όσον αφορά τις αναφορές των μητέρων για τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές του παιδιού, αξιοποιήθηκε η σχετική βιβλιογραφία για άλλες κοινωνικο-πολιτισμικές ομάδες ώστε να ταξινομηθούν στο πλαίσιο των ατομοκεντρικών και συλλογικοκεντρικών αξιών. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε επιπλέον η ταξινόμηση που προτείνει ο Schwartz (1990) για τη διάκριση των διαστάσεων και κατηγοριών των αξιών που συνθέτουν το ατομοκεντρικό και συλλογικοκεντρικό πολιτισμικό σχήμα. Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε στη βάση του διαχωρισμού των ιδεών των μητέρων σε ατομοκεντρικές και συλλογικοκεντρικές χωρίς να υπεισέρθουμε στις επιμέρους διαστάσεις και κατηγορίες των αξιών. Τέλος, για τις αιτιακές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων αναφορικά με τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές του παιδιού των 6 ετών, επιθυμητές και μη, υιοθετήθηκε η διάκρισή τους σε εσωτερικές και εξωτερικές.

Προκειμένου να διαπιστωθούν τυχόν διαφοροποιήσεις όσον αφορά τον προσανατολισμό των πολιτισμικών σχημάτων (ατομοκεντρικά ή συλλογικοκεντρικά) των τσιγγάνων μητέρων καθώς και τον τύπο των αιτιακών αποδόσεων (εσωτερικές ή εξωτερικές) για τα χαρακτηριστικά και την συμπεριφορά του παιδιού, τόσο για τον κοινωνικό όσο και για το γνωστικό τομέα ανάπτυξης, εφαρμόστηκε το στατιστικό κριτήριο *t* για συσχετισμένες ομάδες. Για τον έλεγχο τυχόν διαφορών στις παραπάνω μεταβλητές μεταξύ των μητέρων σε σχέση με την οικονομική επιφάνεια και το επίπεδο διαβίωσης τους (προνομιούχες και μη προνομιούχες) που αντανακλάται στο οικισμό στον οποίο διέμεναν οι οικογένειες τους (Ανάχωμα και Αλάν Κουγιού) εφαρμόστηκε στατιστικό κριτήριο *t* για ανεξάρτητες ομάδες (independent t-test). Τέλος, για τη διερεύνηση της πιθανής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών που αφορούν τα πολιτισμικά σχήματα και τις αιτιακές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων ελέγχθηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson *r*.

Αποτελέσματα

Όσον αφορά την εικόνα του παιδιού των έξι ετών, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, οι απόψεις των τσιγγάνων μητέρων και από τους δύο οικισμούς ανέδειξαν την κυριαρχία των συλλογικοκεντρικών πολιτισμικών αξιών ανατροφής έναντι των ατομοκεντρικών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 ΕΔΩ

Χαρακτηριστικές της εικόνας που αναδείχθηκε είναι και οι ακόλουθες απαντήσεις κάποιων τσιγγάνων μητέρων:

(ερώτηση): “Πες μου ότι θες για το παιδί σου. Εγώ δεν το ξέρω και από αυτά που θα μου πεις θέλω να καταλάβω τι παιδί είναι”.

«Τώρα αυτή και τον πόνο μου καταλαβαίνει και με βοηθάει. Είναι χαδιάρα. Όπου το στέλνεις πάει. Θα τη φωνάζω... με ακούει, θα ρθει θα φάει. Με ακούει. Με σκουπίζει... θέλει δουλειά να κάνει αυτή»

...

«...Μόλις γυρίσει από το σπίτι να φάει και να κάνει τα γράμματά του. Μόνος του διαβάζει και γράφει, μερικές φορές τον βοηθάει η αδελφή του αλλά προσπαθεί μόνος του. Τα πάει καλά στο σχολείο. Θέλει να μάθει και όλο με ρωτάει. Είναι έξυπνο, του λες κάτι και το καταλαβαίνει αμέσως»

Φαίνεται, μ’ άλλα λόγια, ότι οι μητέρες ακολουθούν το κυρίαρχο αξιακό σύστημα της ομάδας προέλευσής τους σε ότι αφορά τις ιδέες τους για το «ιδανικό παιδί» της ηλικίας των 6 ετών. Η διαμονή τους ωστόσο σε ένα αστικό περιβάλλον υποστηρίζει την υιοθέτηση και αρκετών ατομοκεντρικών ιδεών. Αυτή την εικόνα ενίσχυσε το επόμενο εύρημα. Έτσι, σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού, οι τσιγγάνες μητέρες στο σύνολό τους χρησιμοποιούν περισσότερες δηλώσεις και χαρακτηρισμούς που υποδεικνύουν συλλογικοκεντρικές αξίες.

(ερώτηση): “Ποιο είναι για σένα το «καλό παιδί»; Σκέψου ένα παιδί που θα πεις ότι είναι «καλό παιδί» και πες μου για αυτό”

...

«Να ακούει τη μάνα του. Όταν είσαι στο σπίτι και έρχονται μερικοί και κάνουμε παρέα δεν πρέπει να μιλήσει το παιδί. Όταν μιλάμε εμείς οι μεγάλοι να μην μιλάει καθόλου... να βλέπει τηλεόραση και να όχι να δώσει το μυαλό του σε μας»

...

«Τα κάνει όλα μόνο του, και ντύνεται και ετοιμάζει τα πράγματα για το σχολείο. Καθόλου δεν το βοηθάω. Έτσι θέλω να είναι και να τα πάει καλά στο σχολείο.»

Από την άλλη ωστόσο, για τις γνωστικές δεξιότητες των παιδιών, καταγράφεται ένα σημαντικό προβάδισμα των ατομοκεντρικών αξιών συγκριτικά με τις συλλογικοκεντρικές, ενώ χαρακτηριστικές είναι και οι ακόλουθες απαντήσεις:

(ερώτηση): “Πότε θα πεις για ένα παιδί ότι αυτό είναι ένα «έξυπνο παιδί»;

...

«Ότι το λες καταλαβαίνει και το βάζει στο μυαλό του. Δεν το ξεχνάει. Και μετά από μέρες πάλι θα το θυμάται»

...

«Όταν σε κοιτάει στα μάτια και σε καταλαβαίνει τότε είναι έξυπνο το παιδί. Και τον πόνο μου καταλαβαίνει και με λέει: «μαμά δεν πειράζει εγώ θα κάνω αυτό που θες. Τότε λέω είναι έξυπνο το παιδί μου»

Συγκρίνοντας τις αναφορές των τσιγγάνων μητέρων στους δύο οικισμούς για την εικόνα του παιδιού (βλ. Πίνακα 2), όπως κατασκευάζεται μέσα από τις απόψεις που έχουν για την πραγματική και επιθυμητή συμπεριφορά του (εικόνα “καλού”-“έξυπνου” παιδιού) προέκυψε ότι οι μητέρες από το Ανάχωμα (προνομιούχες) δίνουν πιο «πλούσιες» περιγραφές για τα θετικά χαρακτηριστικά των παιδιών σε σύγκριση με τις μητέρες του Αλάν Κουγιού (μη προνομιούχες).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 ΕΔΩ

Λαμβάνοντας υπόψη συνολικά τις αναφορές των μητέρων για τα χαρακτηριστικά του παιδιού (θετικά και αρνητικά) σε σχέση με τον κοινωνικό τομέα, προκύπτει ότι οι μητέρες του Αναχώματος (μ.ο.=6.2, τ.α.=3.06) προσανατολίζονται περισσότερο ($t=2.41, p=.028$) σε ατομοκεντρικές αξίες από ότι οι μητέρες του Αλάν Κουγιού (μ.ο.=3.6, τ.α.=1.51) (Πίνακας 2). Χαρακτηριστικά δε είναι και οι ακόλουθες απαντήσεις των μητέρων:

«Είναι πολύ ήρεμο παιδί, για παράδειγμα ότι και να τη πεις ακόμη κι αν τη βρίσεις δε θα πει τίποτε, δεν έχει το λόγο της να δώσει. Είναι καλή, παίζει καλά με τα παιδιά. Με βοηθά με τις δουλειές του σπιτιού, ξέρει και να μαγειρεύει» (μητέρα από το Αλάν Κουγιού)

«Είναι πολύ καλό παιδί. Μιλάει, παίζει με τα άλλα παιδιά... γελάει. Μιλάει ελληνικά. Αγαπάει πολύ τις δασκάλες της. Όταν τις βλέπει τρέχει απάνω τους και τις αγκαλιάζει. Μου αρέσει αυτό στο παιδί μου και που μιλάει ελληνικά» (μητέρα από το Ανάχωμα)

Σε ό,τι αφορά τον τρόπο που ερμηνεύουν και αξιολογούν τη λειτουργικότητα των παιδιών τους, οι τσιγγάνες μητέρες παρουσίασαν μία σειρά εξωτερικών και εσωτερικών αποδόσεων αιτιολογώντας τα θετικά/επιθυμητά και αρνητικά/μη επιθυμητά χαρακτηριστικά του παιδιού τους και την ικανότητά του να ανταποκριθεί ή όχι στις προσδοκίες τους τόσο για τον κοινωνικό και το γνωστικό τομέα ανάπτυξης. Από τη σχετική ανάλυση (βλ. Πίνακα 3) προέκυψε ότι οι τσιγγάνες μητέρες, και από τους δύο οικισμούς, αναφέρουν περισσότερες εξωτερικές αποδόσεις παρά εσωτερικές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 ΕΔΩ

Το γεγονός ότι δεν προέκυψε άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των αιτιακών αποδόσεων των τσιγγάνων μητέρων, ούτε σε σχέση με τους δύο τομείς ανάπτυξης αλλά και ούτε σε σχέση με τις αναφορές των μητέρων ξεχωριστά για τον κάθε οικισμό, αναδεικνύει σημαντικά στοιχεία για τον τρόπο που οι τσιγγάνες μητέρες ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των παιδιών τους και θα συζητηθεί στη συνέχεια λαμβάνοντας υπόψη και τα υπόλοιπα ευρήματα.

Ο έλεγχος συσχέτισης (βλ. Πίνακα 4) μεταξύ των μεταβλητών που αφορούν τις πολιτισμικές αξίες των τσιγγάνων μητέρων για την ανάπτυξη των παιδιών τους και αυτών που σχετίζονται με την ερμηνεία της συμπεριφοράς του παιδιού ανέδειξε κάποιες σημαντικές σχέσεις κυρίως σε ότι αφορά τις εσωτερικές αποδόσεις των μητέρων, δηλαδή αυτές που εστιάζουν σε παράγοντες που αφορούν το ίδιο το παιδί, είτε μπορεί να τους ελέγξει (πχ. θέληση, προσπάθεια) είτε όχι (πχ. ηλικία, ιδιοσυγκρασία).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 ΕΔΩ

Οι εσωτερικές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων παρουσίασαν μια σημαντική αρνητική συσχέτιση με τις ατομοκεντρικές τους ιδέες ($r = -.817, p < .05$) και κυρίως σε σχέση με την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών ($r = -.839, p < .01$). Αν λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι οι εσωτερικές αποδόσεις συσχετίστηκαν σημαντικά αρνητικά με τα θετικά-επιθυμητά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές που ανέφεραν οι τσιγγάνες μητέρες ($r = -.795, p < .05$) φαίνεται ότι τα δεδομένα συμφωνούν εν μέρει με την επικράτηση των συλλογικοκεντρικών αξιών στα πολιτισμικά τους σενάρια για την ανάπτυξη του παιδιού, όπως είδαμε παραπάνω. Η συγκεκριμένη ερμηνεία υποστηρίζεται και από τη σημαντική σχέση που προέκυψε μεταξύ των εσωτερικών αποδόσεων που ανέφεραν οι τσιγγάνες μητέρες για να ερμηνεύσουν τα θετικά χαρακτηριστικά του παιδιού και τον προσανατολισμό των ιδεών τους σε ατομοκεντρικές αξίες ($r = -.541, p < .05$). Φαίνεται ότι όσο περισσότερο οι μητέρες υιοθετούν εσωτερικές αποδόσεις για την ερμηνεία της θετικής συμπεριφοράς και των επιθυμητών χαρακτηριστικών του παιδιού τόσο λιγότερες είναι οι ατομοκεντρικές αξίες που έχουν για την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

Συζήτηση

Βασικός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας ήταν να αναδειχθούν τα πολιτισμικά σχήματα των τσιγγάνων μητέρων από τους δύο οικισμούς της Κομοτηνής, Αλάν Κουγιού («μη προνομιούχες» οικογένειες) και Ανάχωμα («προνομιούχες»), για την ανάπτυξη (κοινωνική, γνωστική) των παιδιών τους ηλικίας 6 ετών, καθώς και οι αιτιακές αποδόσεις

τους, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο οι μητέρες ερμηνεύουν τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές του παιδιού αυτής της ηλικίας.

Όσον αφορά τις απόψεις των τσιγγάνων μητέρων που συνθέτουν την εικόνα του «ιδανικού» παιδιού των 6 ετών στο συγκεκριμένο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο, φάνηκε ότι κυριαρχούν οι συλλογικοκεντρικές αξίες. Όπως φαίνεται, το σχετικά κλειστό κοινωνικό τους σύστημα και η ενδογαμία, στοιχεία που ενισχύουν την περιθωριοποίηση που βιώνουν, συμβάλλουν στη διατήρηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών και την έμφαση στις συλλογικοκεντρικές αξίες. Ωστόσο, το γεγονός ότι και οι δύο οικισμοί εντάσσονται εντός του οικιστικού ιστού της Κομοτηνής φαίνεται να ευνοεί την επαφή των τσιγγάνων με τις αξίες της κυρίαρχης πληθυσμιακά ομάδας και τον μοντέρνο τρόπο ζωής. Η διαμονή σε ένα αστικό περιβάλλον και οι επαφές με την κυρίαρχη κουλτούρα έχει βρεθεί ότι επηρεάζουν τις γονικές πεποιθήσεις οι οποίες παρατηρείται ότι παρουσιάζουν μία στροφή σε πιο ατομοκεντρικές αξίες (Bornstein & Cote, 2003). Το γεγονός αυτό υποστηρίζεται από την επικράτηση των ατομοκεντρικών ιδεών στις αναφορές των τσιγγάνων μητέρων για τη γνωστική λειτουργικότητα των παιδιών τους, αν και ως προς την κοινωνική τους συμπεριφορά παρέμειναν κατά βάση συλλογικοκεντρικές.

Τόσο οι περισσότερες/πλουσιότερες αναφορές των μητέρων του Αναχώματος για τα θετικά χαρακτηριστικά του παιδιού και στους δύο τομείς ανάπτυξης όσο και η κυριαρχία που φάνηκαν να έχουν οι ατομοκεντρικές αξίες σε σχέση με την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού σε σύγκριση με εκείνες των μητέρων του Αλάν Κουγιού, υποστηρίζουν την επίδραση του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου στη διαμόρφωση των γονικών τους πεποιθήσεων. Όπως υποστηρίζεται, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας και η οικολογία της γειτονιάς θεωρούνται καταλυτικοί παράγοντες στη διαμόρφωση των γονικών αξιών και στόχων (Tulviste & Ahtonen, 2007). Η στροφή αυτή των πολιτισμικών σεναρίων των μητέρων του Αναχώματος σε πιο ατομοκεντρικές αξίες ενδεχομένως λόγω της καλύτερης πρόσβασης σε κοινωνικο-οικονομικά αγαθά, συμφωνεί με τα ευρήματα άλλων ερευνών από τα οποία προκύπτει ότι οι γονείς των οποίων η ομάδα προέλευσης υιοθετεί συλλογικοκεντρικό αξιακό σύστημα προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας μοντέρνας κοινωνίας που αλλάζει με γρήγορους ρυθμούς κι ερχόμενοι περισσότερο σε επαφή με την κυρίαρχη κουλτούρα και την ανταγωνιστική φύση της βιομηχανικής κοινωνίας, είναι δυνατόν να υιοθετούν πιο μοντέρνες, ατομοκεντρικά προσανατολισμένες ιδέες για την ανατροφή των παιδιών τους (Park & Cheah, 2005).

Η ύπαρξη τόσο ατομοκεντρικών όσο και συλλογικοκεντρικών αξιών στις ιδέες των τσιγγάνων μητέρων για την ανάπτυξη των παιδιών τους συμφωνεί με την άποψη που υιοθετείται τελευταία από αρκετούς ερευνητές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα κοινωνικο-πολιτισμικά συστήματα του ατομοκεντρισμού και του συλλογικοκεντρισμού δεν αποτελούν δύο αντιθετικά άκρα μιας διχοτομικής εννοιολογικής κατασκευής, αλλά συνυπάρχουν στο σύστημα των πεποιθήσεων των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων (Edwards et al., 2006. Greenfield et al., 2003). Επιπλέον, τα ευρήματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία καθώς φαίνεται ότι οι πεποιθήσεις των τσιγγάνων μητέρων διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τομέα της ανάπτυξης του παιδιού στον οποίο αναφέρονται.

Σε ότι αφορά την ερμηνεία των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και της συμπεριφοράς του παιδιού, οι τσιγγάνες μητέρες υιοθετούν περισσότερες εξωτερικές αποδόσεις παρά εσωτερικές. Μάλιστα οι εσωτερικές τους αποδόσεις συνδέθηκαν αρνητικά με τα θετικά χαρακτηριστικά του παιδιού τα οποία όπως είδαμε υπερίσχυαν γενικά στις αναφορές των μητέρων συγκριτικά με τα αρνητικά. Φαίνεται λοιπόν ότι οι τσιγγάνες μητέρες για να αιτιολογήσουν τη θετική συμπεριφορά του παιδιού αναφέρθηκαν σε παράγοντες όπως το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον και λιγότερο σε παράγοντες που αφορούν το ίδιο το παιδί όπως τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ή η προσπάθειά του να επιτύχει.. Υποστηρίζεται ότι οι γονείς οι οποίοι έχουν μια πιο αισιόδοξη αναπτυξιακή θέση για το παιδί χρησιμοποιούν κυρίως εσωτερικές αποδόσεις για να αιτιολογήσουν τις θετικές συμπεριφορές του παιδιού και εξωτερικές για την ερμηνεία των αρνητικών χαρακτηριστικών (Natale, 2007). Ο συγκεκριμένος συνδυασμός χαρακτηριστικών του παιδιού και αποδόσεων των γονιών συνδέεται με την εφαρμογή από τους γονείς πρακτικών που προσομοιάζουν με αυτές του «αυθεντικού» σχήματος διαπαιδαγώγησης και αναδεικνύει έναν ατομοκεντρικό

προσανατολισμό των πολιτισμικών τους σεναρίων (Leyendecker et al., 2002. Natale, 2007). Τα σχετικά ευρήματα από τις συνεντεύξεις με τις τσιγγάνες μητέρες όπως φαίνεται δε συμφωνούν με τα αντίστοιχα ερευνών σε άλλες κοινωνικο-πολιτισμικές ομάδες, ωστόσο αναδεικνύουν ένα συνδυασμό σχέσεων και χαρακτηριστικών που αντανακλούν μια διαφορετική νομοτέλεια στα πλαίσια του αξιακού συστήματος και τρόπου ζωής των τσιγγάνων. Όπως προέκυψε, η υιοθέτηση περισσότερων εξωτερικών σε σχέση με το παιδί παραγόντων για την απόδοση της θετικής του εικόνας συνδέθηκε με την ύπαρξη περισσότερο συλλογικοκεντρικών ιδεών στις αναφορές των τσιγγάνων μητέρων για την κοινωνική λειτουργικότητα του παιδιού. Το γεγονός αυτό δε συνδέεται με κάποια αρνητική στάση απέναντι στο παιδί καθώς όπως είδαμε οι θετικοί χαρακτηρισμοί των τσιγγάνων μητέρων υπερίσχυαν των αρνητικών.

Αν λάβουμε υπόψη ότι οι περισσότερες μητέρες (61%) ανέφεραν το περιβάλλον του οικισμού ως αρνητικό παράγοντα στην ανάπτυξη του παιδιού κυρίως σε ότι αφορά τον κοινωνικό τομέα και τη βαρύτητα που δίνουν στις δικές του πρακτικές και συμπεριφορές ως αντίβαρο στις δυσκολίες και τους περιορισμούς του περιβάλλοντος, μπορούμε να κατανοήσουμε την κυριαρχία των εξωτερικών αποδόσεων στις αναφορές τους σε σχέση με τις εσωτερικές. Εξάλλου, για τις τσιγγάνες μητέρες, όπως επιβάλλει το συλλογικοκεντρικό αξιακό τους σύστημα, το «καλό» και το «έξυπνο» παιδί είναι αυτό που συμμορφώνεται στις απαιτήσεις και τις πρακτικές της μητέρας του, η οποία προσπαθεί να εξασφαλίσει την ανάπτυξη και ευημερία του σε ένα περιβάλλον που η ίδια θεωρεί επιβαρυντικό. Ένας επιπλέον παράγοντας που ενισχύει την υιοθέτηση εξωτερικών αποδόσεων από τις τσιγγάνες μητέρες έχει να κάνει με το πώς βλέπουν οι ίδιες το παιδί των 6 ετών. Λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη συχνότητα που η ηλικία-ωρίμανση του παιδιού (99%) αναφέρθηκε ως παράγοντας που επηρεάζει αρνητικά την εκδήλωση κάποιων επιθυμητών συμπεριφορών και δεξιοτήτων από το παιδί, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι μια από τις αιτίες που δεν επενδύουν σε εσωτερικές αποδόσεις είναι ότι το θεωρούν ακόμη ανώριμο για να του αποδώσουν σκοπιμότητα ή συνειδητή προσπάθεια.

Το γεγονός ότι δεν προέκυψε καμία σημαντική διαφορά στους μέσους όρους των αναφορών των μητέρων του Αναχώματος και του Αλάν Κουγιού για την αιτιολόγηση της συμπεριφοράς του παιδιού και για τους δύο τομείς της ανάπτυξης ίσως συνδέεται με τη δομή και τη λειτουργία της συγκεκριμένης πτυχής των γονικών τους πεποιθήσεων. Όταν οι μητέρες περιγράφουν την εικόνα του παιδιού τους ή την επιθυμητή συμπεριφορά του, οι αναφορές τους σχετίζονται και με την λειτουργικότητα του παιδιού σε καθημερινές καταστάσεις και, όπως είναι επόμενο, υπεισέρχεται ο παράγοντας της άμεσης εμπειρίας. Όταν όμως καλούνται να ερμηνεύσουν τη συμπεριφορά αυτή και να προχωρήσουν σε αξιολογικές κρίσεις είναι πιθανό να καταφεύγουν περισσότερο στα αποθέματα των αναπαραστάσεων που έχουν για τα κανονιστικά καθήκοντα που το αξιακό σύστημα της ομάδας προέλευσής τους προβάλλει ως σημαντικά και επιθυμητά. Ενδεχομένως, οι αιτιακές αποδόσεις των γονιών σε κάθε κοινωνικο-πολιτισμική ομάδα, εκτός από την επίδραση που δέχονται από τα χαρακτηριστικά των ίδιων, του παιδιού και τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, μπορεί να επηρεάζονται από τις δικές τους εμπειρίες που είχαν ως παιδιά, δηλαδή την επίδραση των απόψεων των δικών τους γονιών, όπως αυτές μεταφέρονται από γενιά σε γενιά και αλληλεπιδρούν με τις ευρύτερες αξίες και τους κανόνες της πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο εντάσσονται (Goodnow, 2002). Το γεγονός αυτό καθιστά τις ιδέες αυτές των γονιών μάλλον περισσότερο συμπαγείς και ανθεκτικές στην αλλαγή και την εξέλιξη.

Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν ενδιαφέρον και καθιστούν αναγκαία την περαιτέρω διερεύνηση των πτυχών αυτών των γονικών πεποιθήσεων σε τσιγγάνικους πληθυσμούς αλλά και σε σχέση με αυτές της κυρίαρχης ομάδας, ώστε να αναδειχθούν τυχόν ομοιότητες αλλά και διαφορές που θα διευκολύνουν τη βαθύτερη κατανόηση αλλά και ερμηνεία των γονικών εθνοθεωριών στα συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bornstein, M. H. & Cote, L. R. (2003). Cultural and Parenting Cognitions in Acculturating Cultures: 2. Patterns of Prediction and Structural Coherence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34, 350-372.
- Bornstein, M. H. & Cote, L. R. (2004). Mothers' parenting cognitions in cultures of origin, acculturating cultures, and cultures of destination. *Child Development*, 75, 1, 221 – 235.
- Dawson, L. T., Fischer, W. K., & Stein, Z. (2006). Reconsidering qualitative and quantitative research approaches: A cognitive developmental perspective. *New Ideas in Psychology*, 24, 229–239.
- Edwards, P. C., Knoche, L., Aukrust, V., Kumru, A., & Kim, M. (2006). Parental ethnotheories of child development: Looking beyond independence and individualism in American belief systems. Σε U. Kim, K. Yang & K. Hwang (Ed.), *Indigenous and cultural psychology: Understanding people in context (part II, chapter 6, pp. 141-162)*. New York: Springer.
- Goodnow, J. J. (2002). Parents' knowledge and expectations: using what we know. Σε M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting (Vol. 3: Being and becoming a parent, pp. 439-460)*. Mahwah, NJ: LEA.
- Greenfield, P., Keller, H., Fuligni, A. & Maynard, A. (2003). Cultural pathways through universal development. *Annual Review of Psychology*, 54, 461–90.
- Harkness, S., Moscardino, U., Bermúdez, R. M., Zylicz, O. P., Welles-Nyström, B., Blom, M., Parmar, P., Axia, G., Palacios, J., & Super, M. C. (2006). Mixed methods in international collaborative research: The experiences of the international study of parents, children, and schools. *Cross-Cultural Research*, 40, 65-82.
- Harkness, S., & Super, C. M. (1996). Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences. New York: Guilford.
- Harkness, S., Super, M. C., & Van Tijen, N. (2000). Individualism and the “Western Mind” Reconsidered: American and Dutch Parents' Ethnotheories of the Child. *New Directions for child and adolescent development*, 7, 23-39.
- Hill, E. N. (2006). Disentangling ethnicity, socioeconomic status and parenting: Interactions, influences and meaning. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 1, 114–124.
- Καλτσούνη-Νόβα (2000). Η ελληνική τσιγγάνικη οικογένεια. Στο: X. Νόβα-Καλτσούνη (Επιμ.), *Κείμενα κοινωνιολογίας του Γάμου και της Οικογένειας* (σ. 241-272). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Keller, H., Borke, J., Yovsi, R., Lohaus, A., & Jensen, H. (2005). Cultural orientations and historical changes as predictors of parenting behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 229-237.
- Leyendecker, B., Lamb, E. M., Harwood, L. R., & Schölmerich, A. (2002). Mothers' socialisation goals and evaluations of desirable and undesirable everyday situations in two diverse cultural groups. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 248-258.
- Markus, R. H., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Mayring, Ph. (2000). Qualitative content analysis [28 paragraphs]. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal], 1(2). http://qualitative_research.net/fqs.
- Natale, K. (2007). *Parents' causal attributions concerning their children's academic achievement*. Σε T., Korhonen, I., Ylönen, M.-L., Tynkkynen, & P. Olsbo, (Eds.), *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*. University of Jyväskylä.
- Park, S., & Cheah, C. (2005). Korean mothers' proactive socialization beliefs regarding preschoolers' social skills. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 24-34.
- Πεντέρη, Ε. (2008). *Διερεύνηση πεποιθήσεων τσιγγάνων μητέρων για την κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών τους: Η περίπτωση δύο οικισμών της Κομοτηνής*.

- Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία. Διατμηματικό Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Κοινωνική και πολιτισμική εκπαίδευση. Αλεξανδρούπολη.
- Πετρογιάννης, Γ. Κ. (2003). Η μελέτη της ανθρώπινης ανάπτυξης: οικοσυστημική προσέγγιση. Παρουσίαση της θεωρίας του Urie Bronfenbrenner με βάση ευρήματα από τη διεθνή έρευνα. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πετρογιάννης, Γ. Κ. (2007). *Μια ομάδα τσιγγάνων μητέρων μιλά για το μέλλον των παιδιών τους: Προσδοκίες και αναπτυξιακοί στόχοι*. Ανακοίνωση στο Συνέδριο «Οι μικρές ομάδες στο σχολείο. Παιδαγωγικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις», ΤΕΕΠΗ, Αλεξανδρούπολη, Μάιος 4-6.
- Pinderhughes, E. E., Dodge, A. K., Bates, E. J., & Pettit, S. G. (2000). Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes. *Journal of Family Psychology, 14*, 380-400.
- Raeff, C. (2000). European-American parents' ideas about their toddlers' independence and interdependence. *Journal of Applied Developmental Psychology, 21*, 183-205.
- Rubin, H. K., Nelson, J. L., Hastings, P., & Asendorpf, J. (1999). The transaction between parents' perceptions of their children's shyness and their parenting styles. *International Journal of Behavioural Development, 23*, 937-957.
- Rudy, D., & Grusec, E. J. (2001). Correlates of authoritarian parenting in individualist and collectivist cultures and implications for understanding the transmission of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 32*, 202-212.
- Schwartz, S. H. (1990). Individualism-Collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 21*, 139-157.
- Senich, S. (2006). *Mother's social cognitions and discipline responses: differences between physical and relational aggression*. Unpublished master thesis. Washington State University.
- Suizzo, M., Chen, W., Cheng, Ch., Liang, A., Contreras, S., Zanger, H. D., & Robinson, C. (2006). Parental beliefs about young children's socialization across US ethnic groups: coexistence of independence and interdependence. *Early Child Development and Care, 1-20*.
- Sy, S. (2006). "Rethinking parent involvement during the transition to first grade: A focus on Asian American families. *The School Community Journal, 16*, 107-126.
- Tamis-LeMonda, S. C., Hughes, D., Yoshikawa, H., Kalman, K. R., & Niwa, Y. E. (2008). Parents' goals for children: The dynamic coexistence of individualism and collectivism in cultures and individuals. *Social Development, 17*, 183-209.
- Τρουμπέτα, Σ. (2001). *Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους Μουσουλμάνους της Θράκης: Το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσιγγάνων*. Αθήνα: Κριτική.
- Tulviste, T., & Ahtonen, M. (2007). Child-rearing values of Estonian and Finnish mothers and fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 38*, 137-155.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1. Συσχετισμένος έλεγχος *t* για τη διαφορά των μέσων όρων των πολιτισμικών αξιών (ατομοκεντρικές-συλλογικοκεντρικές) στους δύο τομείς ανάπτυξης και των χαρακτηριστικών των παιδιών (θετικά-αρνητικά) στις αναφορές του συνόλου των τσιγγάνων μητέρων (N=18)

<i>Μεταβλητές</i>	<i>Μέσος όρος</i>	<i>Τυπ. απόκλιση</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ατομοκεντρικές αξίες	13.4	5.92	-2.23	.046
Συλλογικοκεντρικές αξίες	17.5	4.98		
Ατομοκεντρικές αξίες κοινωνικός τομέας	4.8	2.63	-10.75	.000
Συλλογικοκεντρικές αξίες κοινωνικός τομέας	15.6	4.27		
Ατομοκεντρικές αξίες γνωστικός τομέας	8.2	4.12	5.48	.000
Συλλογικοκεντρικές αξίες γνωστικός τομέας	1.8	0.90		
Θετικά χαρακτηριστικά	18.0	5.57	3.32	.004
Αρνητικά χαρακτηριστικά	12.3	5.2		

Πίνακας 2. Μη συσχετισμένος έλεγχος *t* για τη διαφορά των μέσων όρων των πολιτισμικών αξιών (ατομοκεντρικές-συλλογικοκεντρικές) και στους δύο τομείς ανάπτυξης και των χαρακτηριστικών των παιδιών (θετικά-αρνητικά) στις αναφορές των τσιγγάνων μητέρων στο Αλάν Κουγιού (N=10) και στο Ανάχωμα (N=8)

<i>Μεταβλητές</i>	<i>Αλάν Κουγιού</i>		<i>Ανάχωμα</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>Μέσος όρος</i>	<i>Τυπ. απόκλιση</i>	<i>Μέσος όρος</i>	<i>Τυπ. απόκλιση</i>		
Ατομοκεντρικές αξίες	11.4	4.92	15.1	5.62	-1.50	.15
Συλλογικοκεντρικές αξίες	17.7	5.62	17.3	4.63	0.13	.90
Ατομοκεντρικές αξίες κοινωνικός τομέας	3.6	1.51	6.25	3.06	-2.41	.028
Συλλογικοκεντρικές αξίες κοινωνικός τομέας	15.5	4.81	15.8	3.81	-.12	.906
Ατομοκεντρικές αξίες γνωστικός τομέας	7.8	4.10	8.9	3.60	-.58	.57
Συλλογικοκεντρικές αξίες γνωστικός τομέας	2.3	.95	1.3	.52	2.18	.052
Θετικά χαρακτηριστικά	15.2	4.42	21.5	5.01	-2.83	.012
Αρνητικά χαρακτηριστικά	13.50	5.60	10.75	4.53	1.12	.28

Πίνακας 3. Συσχετισμένος έλεγχος *t* για τη διαφορά των μέσων όρων των αιτιακών αποδόσεων (εσωτερικές-εξωτερικές) στους δύο τομείς ανάπτυξης και των χαρακτηριστικών των παιδιών (θετικά-αρνητικά) στις αναφορές του συνόλου των τσιγγάνων μητέρων (N=18)

Μεταβλητές	Μέσος όρος	Τυπ. απόκλιση	<i>t</i>	<i>p</i>
Εσωτερικές αποδόσεις	13.4	3.05	-1.26	.256
Εξωτερικές αποδόσεις	16.4	6.55		
Εσωτερικές αποδόσεις Κοινωνικός τομέας	7.1	2.25	-1.08	.301
Εξωτερικές αποδόσεις Κοινωνικός τομέας	8.2	3.56		
Εσωτερικές αποδόσεις Γνωστικός τομέας	6.1	2.23	-1.76	.122
Εξωτερικές αποδόσεις Γνωστικός τομέας	9.4	4.03		
Εσωτερικές αποδόσεις Θετικά χαρακτηριστικά	7.6	2.41	-4.26	.001
Εξωτερικές αποδόσεις Θετικά χαρακτηριστικά	12.6	4.09		
Εσωτερικές αποδόσεις Αρνητικά χαρακτηριστικά	4.1	2.15	-1.02	.547
Εξωτερικές αποδόσεις Αρνητικά χαρακτηριστικά	4.8	3.02		

Πίνακας 4. Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών που αφορούν τα πολιτισμικά σχήματα και τις αιτιακές αποδόσεις των τσιγγάνων μητέρων

	Ατομ/κες αξίες	Συλλ/κες αξίες	Ατομ/κες κοινωνικός	Συλλ/κες κοινωνικός	Ατομ/κες γνωστικός	Συλλ/κες γνωστικός	Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία
Εσωτερικές αποδόσεις	-.817* .013	-.073 .891	-.839** .009	-.059 .890	-.369 .368	.335 .516	-.795* .018	.124 .770
Εξωτερικές αποδόσεις	.163 .632	-.178 .672	.033 .923	-.438 .178	.243 .471	-.120 .777	-.074 .830	-.006 .986
Εσωτερικές αποδ. κοινωνικός τομ.	.119 .673	-.063 .863	-.385 .156	-.085 .763	.460 .084	.443 .199	-.108 .701	.221 .429
Εξωτερικές αποδ. κοινωνικός τομ.	.088 .747	.028 .931	-.214 .426	-.011 .968	.236 .379	-.049 .881	-.107 .693	.184 .496
Εσωτερικές αποδ. γνωστικός τομ.	-.148 .683	-.142 .738	-.266 .458	.026 .944	.015 .967	-.048 .910	-.274 .444	.034 .925
Εξωτερικές αποδ. γνωστικός τομ.	.207 .541	-.416 .305	.224 .507 11	-.674* .023	.131 .700	-.055 .898	.175 .606	-.465 .150
Εσωτερικές αποδ. θετικά χαρ.	-.286 .265	-.058 .857	-.541* .025	-.118 .652	.000 .999	.172 .593	-.364 .151	-.065 .805
Εξωτερικές αποδ. θετικά χαρ.	.208 .408	-.337 .260	.133 .600	-.435 .072	.204 .416	-.140 .647	.209 .405	-.364 .137
Εσωτερικές αποδ. αρνητικά χαρ.	.107 .784	-.284 .537	-.498 .173	-.248 .520	.537 .136	.168 .719	-.393 .296	.265 .491
Εξωτερικές αποδ. αρνητικά χαρ.	-.298 .373	-.130 .760	-.505 .113	-.053 .877	-.011 .975	-.135 .749	-.563 .071	.325 .330

p* < .05 *p* < .01

